

A közvetlen honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlíthatóságáról*

Dr. Himber Péter őrnagy

„A világ katonai költségvetése 1961-ben 120 milliárd dollár volt, amely 1970-re 200 milliárdra növekedett...” olvashatjuk a Mezdunarodnaja Zsizny. 1972. évi 6. számában. Felvetődik a kérdés; vajon ez sok vagy kevés? ebből mennyi az egyes országok részesedése és milyen az egymáshoz való viszonya? az egyes országok honvédelmi kiadásai indokolt szinten vannak-e? stb. A fenti adatokat pusztán gazdasági szempontból értékelve, joggal mondhatjuk, hogy ezen összegek igen magasak. Az értékelésnél természetesen figyelembe kell venni azt, hogy a világ jelenleg két szemben álló táborra tagozódik: a szocialista és a kapitalista táborra. A szocialista országok létérdeke a béke megvédése – saját országunk védelme –, ennek érdekében pedig a kapitalista tábornak katonai téren is ércnie kell a szocialista tábor erejét, amely visszatartja őket egy esetleges újabb világháború kirobbantásától.

A hadsereg állandó, magas szintű hadrafoghatóságának, harckészültségének biztosítása igen komoly anyagi terheket ró az egyes országok gazdaságára. Így érthető, hogy a gazdasági szakemberek a közvetlen honvédelmi kiadások nagyságát gazdasági szempontból igen magasnak tartják, míg a katonai vezetés ugyanezt nem tartja elégségesnek. A kérdésben vitát folytatók, indoklásaik során, a nemzetközi katonai erőviszonyok összehasonlítása alapján igyekeznek a honvédelmi kiadások nagyságát meghatározni. A közvetlen honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlításának problémái azonban már az első megközelítéskor akadályokba ütköznek. Ugyanis az egyes országok honvédelmi kiadásainak összevetése nem elegendő, mivel az országok jelentős része katonai csoportosulásokba tömörül, melynek következtében az adott időszak katonai kiadásait feltétlenül torzítja a katonai csoportosulás ténye. Mindezek mellett jogos kérdés az is; hogyan csoportosítsuk az egyes országokat az összehasonlíthatóság szempontjából? Hiszen a kevésbé gazdag országoknak sem lehet a védelmi képességük kisebb, ugyanakkor a viszonylag azonos területű és lakosságú országok között is lehet igen nagy gazdasági különbség. Felmerülhet a probléma úgy is, hogy mit hasonlítsunk össze: a honvédelmi kiadások összegét, vagy az egyes országok egy-egy fontos gazdasági mutatójának és a honvédelmi kiadások összegének viszonyát stb.

* Megjelent a Honvédelem 1974. évi 3. számában.

Cikkem célja, hogy részletesebben megvizsgáljam a közvetlen honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlíthatóságának néhány kérdését, és a feltárt problémák ismeretében javaslatot tegyek a különböző területeken alkalmazható összehasonlítási alapokra. Ehhez – természetesen – széles körű szakirodalmat és egyéb adatforrásokat is felhasználtam.

A honvédelmi kiadások nemzetközi mutatói

A honvédelmi kiadások nemzetközi elemzése már önmagában is megköveteli az egyes országok ilyen szempontból való összehasonlítását. A csupán egyszerű összehasonlítás azonban nem elegendő, az elemzéséhez, következtetések levonásához az ország honvédelmi kiadásának indokoltására és jövőbeni alakulásának szükséges szintjére vonatkozóan. A honvédelmi kiadások mélyreható vizsgálatához egy sor gazdasági és demográfiai adat (mutatószám) összehasonlítását és elemzését is el kell végezni. A honvédelmi kiadások színvonalának nemzetközi összehasonlítását ugyanis csak mutatószám rendszerben oldhatjuk meg. Ezek a mutatók kifejezési módjukat tekintve viszonyszámok, amelyek naturális vagy értékbeli adatokon alapulhatnak. (Az elemzés érdekében a naturális és az értékbeli mutatókat egyaránt célszerű összehasonlítani!)

Az elemzés alapjául szolgáló mutatószámokat két főcsoportra oszthatjuk:

Katonai jellegű adatokra, például:

- a honvédelmi kiadások összege, a hadsereg létszáma, a fejlesztési és fenntartási kiadások aránya, a fejlesztési kiadások belső tagozódása (ezen belül a hazai és import eredetű haditechnikai beszerzés egymáshoz való viszonya), az egyes fontosabb harci-technikai eszközök mennyisége és azok relatív harcértéke, a katonai felszereltséget jellemző értékek stb.

Gazdasági és demográfiai jellegű adatokra, például:

- az ország nemzeti jövedelme, az ország társadalmi összterméke, az állami költségvetés összkiadása, az ország beruházásának értéke, az ország lakosainak száma, a munkaképes korú férfiak száma, a fontosabb ipari mutatók stb.

Mіндеzen mutatószámokból képezhetünk viszonyszámokat, melyek a honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlításának alapjai. Ilyen viszonyszámok:

- a honvédelmi kiadások részesedése a nemzeti jövedelemből,
- a honvédelmi kiadások részesedése a társadalmi össztermékből,
- a honvédelmi kiadások részesedése az állami költségvetés összkiadásából,
- az ország egy lakosára eső honvédelmi kiadás,
- az ország egy munkaképes férfi dolgozójára eső honvédelmi kiadás,
- a hadsereg létszámának és az ország lakosságának viszonyaránya,
- a hadsereg létszámának és az ország munkaképes férfiai számának viszonya,
- a honvédelmi beruházások és az ország beruházásainak viszonya.

(A felsorolt viszonyszámok kiszámításának módszereivel cikkemben nem kívánok foglalkozni.)

A katonai jellegű mutatók, valamint a katonai és gazdasági, illetve demográfiai mutatókból képzett viszonyszámok segítségével a nemzetközi szintű összehasonlítás már eredményesen elvégezhető.

A nemzetközi szintű összehasonlításkor a katonai jellegű mutatók – különösen a naturális jellegű mutatók – egybevetésekor sokkal kifejezőbb adatokat kapunk, mint a viszonzyszámok összehasonlításakor. A katonai jellegű adatok nemzetközi információáramlása azonban – a titkosságukból adódóan – igen kis mértékű, és ezen csekély mennyiségű adatot is nagy óvatossággal kell kezelni akkor, amikor messzemenő következtetéseket kívánunk levonni belőlük. Ezen problémához még igen jelentős mértékben járul az a tény is, hogy az adatok nagy többsége a múlt, kisebb része a jelenre és ezek nagyon csekély része (vagy talán nem is találunk adatot) az, ami a jövőre vonatkozik.

A honvédelmi kiadások nemzetközi mutatóinak összehasonlítási problémái

Az előzőekben már érintettem, hogy a nemzetközi mutatók összehasonlítása a mutatók körének tisztázása esetén sem problémamentes. A honvédelmi kiadások nemzetközi mutatóira is vonatkozik az a megállapítása, hogy a megfigyelés tárgyát és bázisát képező adatok kialakulásában olyan tényezők is szerepet játszhatnak, amelyek valamilyen formában torzítják az adott jelenség valóságos képét. Annak érdekében, hogy a torzítás valóságos mértékét megállapítsuk, az elemzésünk alapját képező mutatószámok belső problémáit nemzetközi viszonylatban kell részletesen vizsgálni. Logikailag helyesebbnek tartom, ha a mutatószámok belső problémáinak elemzését a gazdasági mutatószámok vizsgálatával kezdem.

A gazdasági adatok nemzetközi összehasonlításának problémái

Az ország nemzeti jövedelme

Köztudott, hogy a nemzeti jövedelem a társadalom által egy év folyamán újonnan ráfordított termelőmunka eredménye, mely használati érték formáját tekintve az évben létrehozott fogyasztási cikkekből és szolgáltatásokból, valamint a bővítésre fordítható termelési eszközökből áll; értékformáját tekintve az év folyamán létrehozott új érték. Ebből következik a szocialista közgazdászok azon álláspontja, miszerint nemzeti jövedelemnek csak az egy év alatt keletkezett eredeti (elsődleges) jövedelmek tekinthetők. Ezzel szemben a polgári közgazdászok a nemzeti jövedelmet csak anyagi tartalmú fogalomnak tekintik, s így a nemzeti jövedelem létrehozóinak körét kiterjesztik az anyagi termelőszférán kívüliekre is (például: bankügy, biztosítási tevékenység, egészségügy, szerelés, üdülés, a védelem stb.).

A nemzetközi mutatók kidolgozásánál igen fontos ezen alapvető eltérést figyelembe venni, mivel a honvédelmi kiadások nemzeti jövedelemből való részesedési arányának megállapításánál és összehasonlításánál a valóságtól eltérő következtetést vonhatunk le. Tévesen állapíthatjuk meg, hogy a kapitalista országok a valóságosnál kevesebbet fordítanak nemzeti jövedelmükből a hadikiadásokra, a nemzeti jövedelem számbavételekor alkalmazott igen magas mutató miatt. (Bregelj, szovjet közgazdász vizsgálata szerint, a polgári közgazdászok által számított nemzeti jövedelem kb. 25%-kal magasabb a mi számításainknál.)

Az ország társadalmi összterméke

Az ország társadalmi összterméke kiszámításánál két mutató is elterjedt (és használatos), a bruttó és a nettó nemzeti termék mutatója. A bruttó nemzeti

termék alatt az egy évben felhasznált fogyasztási javak, szolgáltatások, beruházási javak összegét értjük, beleértve a készletek növelésére fordított terméktömeget is. A nettó nemzeti termék viszont ennél szűkebb fogalom, mivel az amortizáció levonásra kerül.

A szocialista és a polgári közgazdaságtan a társadalmi össztermék fogalmát eltérően értelmezi. A polgári felfogás szerint, a termékek előállításához felhasznált anyagok és félkész termékek értékét a társadalmi termék nem foglalja magába, viszont a külföldi tőkebefektetés nyereségegyenlegét igen. Ilyen felfogás mellett, a szocialista közgazdászok által számított társadalmi termék részben magasabb (a felhasznált anyagok és félkésztermékek értékének figyelembevétele miatt), részben alacsonyabb (a külföldi tőkebefektetés nyereségegyenlege miatt) a polgári közgazdászok által számítotttnál.

A társadalmi össztermék mellett számítanak még ún. belföldi összterméket is, amely az ország termelésének és értékesítésének végső eredményét jelzi. A belföldi össztermék és a társadalmi össztermék közötti különbség rendszerint kicsi.

Az állami költségvetés összkiadása

Az állami költségvetés a nemzeti jövedelem újraelosztásához kapcsolódik, s hogy ezen feladatát betöltse, tartalmazza a vállalatok, szervek, lakosság befizetéseit, melyeket a szükséges mértékben felosztja a különféle szervek között. E vázlatos megfogalmazásból is következik, hogy a szocialista országokban – mivel a termelőeszközök tulajdonosa az állam – az állami költségvetés jelentősebb összegeket koncentrál, mint a tőkésországokban. A szocialista országokban az állami költségvetés a nemzeti jövedelemnek kb. 60–65⁰/₀-át összpontosítja és osztja fel, míg a kapitalista országokban – a termelőeszközök magántulajdon jellege és az ebből következő eltérő elvonási rendszer miatt csak kb. 30–35⁰/₀-át. Ezen alapvető eltérésből következik, hogy a kapitalista és a szocialista országok állami költségvetésének, valamint az állami költségvetéssel készített viszonyszámoknak összehasonlításánál feltétlenül korrigálni kell az adatokat ahhoz, hogy összehasonlíthatóvá váljanak.

A katonai jellegű adatok

A honvédelmi kiadások összege

A honvédelmi kiadások összegének tételcít vizsgálva, az egyes országoknál jelentős eltéréseket tapasztalhattunk. Így az Egyesült Államok „katonai költségvetési kerete” tartalmazza a szorosán vett katonai kiadások mellett a „Nemzeti Gárda és Tartalék Erők” kiadásait, a katonai segélyprogram költségeit, a katonai nyugdíjilletményeket, ugyanakkor – bár emelkedő irányzatot mutat – nem tartalmazza a katonai célú tudományos kutatások és tevékenységek teljes, hanem csak egy részének összegét.

Az NSZK katonai kiadásai szintén tartalmazzák a katonai nyugdíjilletményeket, de emellett tartalmazzák a katonai leszerelési segélyeket, a személyi állomány különféle támogatásait (pl. családiház-építés), ugyanakkor igen jelentős tételként az ún. infrastrukturális kiadásokat, melyek a nyugatnémet és a NATO infrastrukturális kiadásaiból tevődnek össze.

További példák ismertetése nélkül is megállapítható, hogy a nemzetközi összehasonlítás érdekében a honvédelmi kiadások összegében is célszerű kor-

rekciókat végrehajtani, ezáltal az egyes országok honvédelmi kiadásait „viszonylag azonos kiindulási szintre” hozni.

A fejlesztési és fenntartási kiadások

A nemzetközi szakirodalom tanulmányozása alapján olyan következtetésre juthatunk, hogy a honvédelmi kiadások fejlesztési és fenntartási részre történő csoportosításakor az egyes országok viszonylag azonos elveket követnek.

A fejlesztési és fenntartási kiadásokat rendszeresen kimutató, elemző országok adatainál azonban jelentős eltéréseket tapasztalunk a fejlesztési-fenntartási költségarányt illetően. Ennek magyarázata elsősorban az életszínvonal, valamint a létszámfenntartási cikkek árainak eltéréseivel (melyek a személyi jellegű kiadások súlyát változtatják meg a honvédelmi kiadásokon belül), továbbá a javító anyagok és az üzemeltetési költségek eltéréseivel magyarázhatók. A belső arányok vizsgálatakor a nemzetközi összehasonlításnál már több problémával találkozhatunk, azonban ezek nagy része metodikai (az egyes országok csoportosítási elvei) kérdés, melynek nagy jelentőséget csak akkor szabad tulajdonítani, ha „állapot összehasonlítást” (vagyis az egyes szakanyagbeszerzéseket egy időszakban) akarunk végezni. A belső arányok vizsgálatánál a tendenciák meghatározása viszont jelentősebb.

A mutatószámok értékének meghatározásával kapcsolatos problémák

A mutatószámok értékének meghatározása mindkét csoportnál igen lényeges feladat, s mint ilyen, mélyebb elemzés esetén egy sor problémát vehet fel. Ezen problémák közül az országok közötti összehasonlítás vonatkozásában az értékek meghatározásának egyik alapját képező tényezővel kapcsolatosak a leglényegesebbek, és ez a tényező az *ártényező*.

Az egyes országokban – azok fejlettsége, társadalmi berendezkedése, az árak értékétől való eltéréseben játszott szerepének hatására – a számbavétel alapját képező termékek más-más értékelést nyernek. A gazdaságilag fejlettebb és a magasabb életszínvonalat elért országokban a nyersanyagárak és a munkaerő kialakult ára miatt ugyanazon termékek magasabb értékelést kapnak, de magasabb az értékelés annak következtében is, hogy a fejlettebb országokban az állam árpolitikai tevékenysége is általában nagyobb.

Külön problémaként jelentkezik, hogy a szocialista és kapitalista világrendszerben – az általános elveknek megfelelően – igen nagy eltérést mutatnak az árak. Szovjet közgazdászok számításai szerint, a kapitalista országok közötti forgalomban, a világpiaci árak mintegy 20%-kal magasabbak, mint a szocialista táboron belül alkalmazott árak. Ez az áreltérés fokozottan vonatkozik a katonai célú eszközökre és anyagokra, mivel a kapitalisták óriási hásszal szállítják a hadsereg részére a szükségleteket, míg a szocialista vállalatoknál legfeljebb csak minimális nyereséget engedélyeznek a haditechnikai termékeknel alkalmazni. Sőt egyes vonatkozásokban még engedmények is számításba jöhetnek. A nemzetközi forgalomban kialakult árak (koalíciókban) tervszerű eltérítése a világpiaci ártól különösképpen a Varsói Szerződésen belül jelentős. (Ehhez speciális hitelforgalmi kérdések is jelentősen hozzájárulnak.)

A honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlításánál, az árszint különbségekből adódó eltérések kiküszöbölése igen összetett feladat, ugyanis az orszá-

gok közötti árkérdés összehasonlítása alapvetően *kettős feladat megoldását* követeli meg:

- a termékek árszínvonalában, vagy a nemzeti valuták vásárlóerejében mutatkozó különbségek (ideértve az árrendszer-különbségeket is) áthidalását;
- az országok közötti összehasonlítás elvégzéséhez szükséges nemzeti vagy nemzetközi összehasonlító valuta kiválasztását.

A probléma megoldása csak úgy lehetséges, ha az egyes országok gazdasági helyzetét tanulmányozva meghatározunk egy megbízható kulcsszámot, mely lehetővé teszi, hogy viszonylag azonos áruszerkezet mellett az árviszonyok kiegyenlítődjenek. Ez természetesen megoldható úgy is, hogy a nemzeti valutákat a valutaárfolyamok figyelembevételével „szintrehozzuk”, s egyben a honvédelmi kiadásokat is ezen szorzószámok segítségével korrigáljuk.

A kapitalista és a szocialista országok közötti összehasonlítás során a nemzetközi összehasonlítás kulcsvalutájaként alkalmazhatjuk a dollárt, illetve a rubelt; egyben a két tábor egyes országainak egymáshoz való viszonyításakor a rubel és a dollár hivatalos valutaarányát, de ezek a valóságos viszonyoktól eltérnek, így alkalmazásuk is ellentmondásokhoz vezethet.

Míndczek nyomatékosan hívják fel figyelmüket arra, hogy az értékbeli mutatók elemzése során nemcsak a mutatók belső tartalmára, összetételére kell igen komoly gondot fordítani, hanem az értékelés legfontosabb segédeszközére, az árakra is.

A honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlításának legfontosabb mutatói és viszonyyszámai

A honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlítása során alkalmazott mutatók és viszonyszámok problematikájának tárgyalása után, joggal vetődik fel a kérdés, hogy ezek ismeretében van-e értelme az összehasonlítással foglalkozni?

Egyértelműen azt kell válaszolni, hogy az összehasonlítás kérdésével szükséges foglalkozni, csak ehhez meg kell találnunk azokat a módokat és megoldásokat, melyek segítségével a tévedések, illetve torzítások hibaszázaléka a lehető legkisebbre csökkenthető.

Az egyes országok közötti összehasonlítás során elsősorban a természetes mutatószámokat viszonyítjuk egymáshoz, így:

- a haditechnikai eszközök egyes fajtáinak (repülőgép, harckocsi stb.) a harcértéket jellemző számmal korrigált mennyiségi adatainak összehasonlítása. Ez - véleményem szerint - úgy lehetséges, hogy az egyes haditechnikai eszközöket - vagy a legáltalánosabb típusát - harcászati-technikai jellemzőkkel korrigálva vetjük össze egymással. Ezzel az összehasonlítási móddal - a korrekciók elvégzése után - reálisabbá válik az egyes hadseregek harckészsége technikai oldalának viszonya egymáshoz;

- az egyes fontosabb haditechnikai eszközök és anyagok beszerzési forrás (hazai beszerzés - import beszerzés) szerinti megoszlása. E mutatószám választ adhat arra, hogy az egyes országok milyen arányban látják el saját hadseregüket fontos haditechnikai eszközökkel és anyaggal. A vizsgálat során első megközelítéskor eltekintünk attól a tényről, hogy az országok többsége koalícióban van, és a koalícióban kialakult nemzetközi munkamegosztás az arányok vizsgálatára torzítólag hat. (Későbbiekben a helyes elemzés érdekében az összeha-

sonlításnál figyelembe vett országokat csoportosítjuk a katonai szövetségek szerint.);

- a tartalékolás céljait szolgáló anyagok összetételének és mennyiségének országonkénti összehasonlítása. Ez igen fontos mutatója a nemzetközi összehasonlításnak, melyet két változatban kell megvizsgálni; egy adott időszakban az egyes országok miként viszonyulnak egymáshoz, valamint az egyes országokban milyen tendenciák érvényesülnek az elmúlt időszakhoz képest, és milyenek várhatók az elkövetkező időszakokra;

- a személyi állomány felszereltségének összehasonlítása. Az összehasonlításnak elsősorban arra kell irányulnia, hogy megbízható képet adjon az egyes országok katonai felszereltségének összetételéről (személyi fegyver, védőeszközök, védőruházat, ételmezési, egészségügyi stb. ellátás), és azok egységre eső (egy főre - egy nap) mennyiségéről. Az összehasonlítás során természetesen az éghajlati tényezőket és egyéb kialakult szokásokat is figyelembe kell venni.

A honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlításánál a naturális mutatószámok mellett igen fontos szerepet kapnak a viszonyszámok. A nemzetközi összehasonlításnál használható viszonyszámok problémái alapvetően következnek az előző fejezetben taglalt számbavételi módszerek eltéréseiből, ezért azokat úgy kell megválasztani, hogy viszonylag a legmegbízhatóbb összehasonlítási alapokat kapjuk, ezáltal elemzésünk is reálisabb lesz. A javasolt viszonyszámok a következők.

a) A honvédelmi kiadások részesedése a nemzeti jövedelemből, illetve a belföldi társadalmi össztermékből. A mutatószám ilyen jellegű megfogalmazását azért tartom indokoltnak, mivel a szocialista országok nemzeti jövedelmének mutatószámához - a számbavételi alapok miatt - viszonylag reális közelségben, a kapitalista országok belföldi társadalmi össztermékének száma áll. Hogy miért? Mindkét adatot felfoghatjuk úgy, hogy az értékesítés oldaláról vizsgáljuk és feltételezzük, hogy az osztársadalmi készletek viszonylagosan állandó szinten vannak -, illetve az egyes országok készlet-változása azonos tendenciájú és mértékű. Ez esetben a nemzeti jövedelem mérhető az értékesítés végpontján is, a belföldi társadalmi összterméket pedig alapvetően az értékesítés végpontjáról számítják, s így egymáshoz igen közelítő adatot kaphatunk. Természetesen a nagy készletingadozások ezen mutatóit is torzíthatják, de egy hosszabb távlatú idősor kiszámításakor az egyes „kiugróan” eltérő eseteket részletes elemzés alá vesszük, s ezáltal megállapíthatjuk a torzítások okait. A honvédelmi kiadásokra gyakorolt árhatásokat - amelyek az egyes országok (különösképp a két tábor országai) között igen eltérő képet mutatnak - úgy próbáljuk elemzésünk során csökkenteni, hogy azonos ártendenciákat tételezünk fel a nemzeti jövedelem és a belföldi társadalmi össztermék számbavételekor, és eltekintünk a népgazdaság átlagos ártendenciáinak és a honvédelmi kiadások összetevői árirányainak különbségétől. Az így kialakított viszonyszámok már alkalmasak arra, hogy bizonyos mértékű elemzéseket hajtsunk végre, illetve következtetéseket vonjunk le.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a „honvédelmi kiadások részesedése az állami költségvetés összkiadásából” viszonyszám nemzetközi összehasonlítás céljaira való használatát - az állami költségvetés tartalmi eltérései miatt - nem javaslom, mivel csak igen bonyolult számítások segítségével lehet a szocialista és a kapitalista országok állami költségvetését megközelítőleg is azonos alapnak tekinteni.

b) Az ország egy lakosára eső honvédelmi kiadás. Igen fontos viszonyszám a honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlításában, bár a népsűrűség a viszonyszám torzításának irányába hat, s így inkább a viszonyszám tendenciájából levonható következtetéseket használjuk fel az elemzés során.

c) Az ország egy munkaképes férfi lakosára eső honvédelmi kiadás. Mint viszonyszám meggyőzőbb képet ad arra vonatkozóan, hogy a honvédelmi kiadások a munkaképes korú férfi lakossággal milyen összefüggésben vannak. Érdekes következtetéseket vonhatunk le, ha e viszonyszámot kiegészítjük a munkaképes lakosságra, illetve a dolgozólétszámra eső honvédelmi kiadások viszonyszámával. Így a hármass viszonyszám együttes hatására a honvédelmi kiadások összege többoldalú megvilágítást kaphat. (Létszámoldalról történő megvilágítás mellett jövedelmi és értékalkotási oldalról is közvetett viszonyszámot kapunk. Természetesen az „értékalkotás” összetételének országonkénti kiegyenlítetttségét feltételezve az elmaradt országokat a vizsgálatnál nem szabad figyelembe venni.)

d) A hadsereg létszámának és az ország munkaképes férfi lakosai számának viszonya. A viszonyszám a demográfiai mutatókból képezhető legfontosabb összehasonlítási adatokat szolgáltatja az elemzés részére. E viszonyszámot csak kiegészítik a hadsereg létszám-összetételére vonatkozó különféle viszonyszámok, valamint a hadseregek létszámának összlakosságához viszonyított adatai.

e) A honvédelmi beruházások és az ország beruházásainak viszonya. Elemzőkor igen jól használható viszonyszám, melynek segítségével bemutathatók az egyes országok általános és egymástól eltérő tendenciái. A beruházások – itt elsősorban építési beruházásokra kell gondolni – alakulása erősen visszahat a honvédelmi kiadások volumenére, ugyanakkor lényegesen meghatározza a későbbi évek fenntartási és felszerelési kiadásait is. A beruházási kiadások ilyen visszahatása miatt, de a honvédelmi beruházások összberuházásokon belüli szerepének értékmutatóval történő megvilágítása céljából is, szükséges e viszonyszám kimunkálása.

A katonai szövetségek hatása a nemzetközi összehasonlításra

Már az előzőekben is hangsúlyoztam, hogy a mutatók, illetve viszonyszámok összehasonlításánál eltekintek a katonai szövetségek szerepétől. Vajon van-e hatása a katonai szövetségeknek a honvédelmi kiadásokra, s ezen keresztül a segítségükkel képzett viszonyszámokra? A válasznál már első megközelítéskor is azt kell érezni, hogy a katonai szövetségeknek van hatásuk a honvédelmi kiadásokra. Milyen vonatkozásban jelentkezhetnek ezek a hatások?

– a katonai szövetségben vállalt kötelezettségek lényeges hatást gyakorolnak a tagországok honvédelmi kiadásainak nagyságára, a létszámra stb.;

– a fegyverzeti rendszerek egységesítésére való törekvés következtében az egyes tagországok honvédelmi kiadásainak összetétele bizonyos fokig meghatározott;

– a katonai szövetségek tagországai a haditechnikai eszközök és anyagok termelésében, beszerzésében a gazdasági hatékonyságra törekednek, s ezáltal mindinkább előtérbe kerül a nemzetközi munkamegosztás kérdése. A nemzetközi munkamegosztás szerepe a haditechnikai eszközök és anyagok területén az egyes tagországoknak népgazdaságilag előnyös exportlehetőségeket teremt,

ugyanakkor a már nemzetközileg szabályozott árakon keresztül hatást gyakorol a honvédelmi kiadások összegére is;

- a katonai infrastruktúra alakulásában is igen fontos szerepet tölt be a katonai szövetség. Az egyes tagországoknak külön-külön nem szükséges - sőt bizonyos vonatkozásban egyenesen káros a szövetségre nézve - a katonai infrastruktúra minden oldalú kiépítése;

- a katonai szövetség - bár a közvetlen honvédelmi kiadásoknál szerepe kisebb - hatást gyakorol a tartalékok képzésére és összetételére is. A katonai szövetségen belüli szerződések, vállalások, kötelezettségek meghatározzák a tagországok anyagi tartalékainak összetételét és mennyiségét, ezáltal viszonylag jelentős százalékban kiküszöbölhető a felesleges tartalékolás, csökkenthető a tartalékolás költségei.

Mindezen tényezők a honvédelmi kiadások összegére igen nagy hatást gyakorolnak, ezáltal az egyes országok honvédelmi kiadásainak mutatói, valamint a már felsorolt viszonyszámok nemzetközi összehasonlítása nem ad reális képet. Az elemzés következtetéseinek realitása érdekében szükséges az egyes katonai szövetségek összesített adatainak összehasonlítása is. Így igen fontos következtetéseket vonhatunk le, ha a Varsói Szerződés és a NATO összesített adatait viszonyítjuk egymáshoz. Következtethetünk a katonai erőviszonyok alakulására a naturális mutatószámok összehasonlításával, ugyanakkor reális képet kapunk a honvédelmi kiadások népgazdaságra gyakorolt hatásáról az összesített viszonyszámok alapján.

*

E gondolatok összegezése alapján megállapítható, hogy a honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlítása napjaink időszerű kérdése, mivel e kiadások egyre súlyosabban nehezednek az országok gazdaságára, a tudományos-technikai fejlődés következtében egyre bonyolultabb, ezáltal értékesebb (tehát drágább) eszközöket foglalnak magukban, ily módon jelentős anyagi elvonásokat eredményeznek.

A honvédelmi kiadások nemzetközi összehasonlítása különféle mutatószámok (naturális és értékbeli mutatók) és a segítségükkel képzett viszonyszámok alapján történhet. Igen fontos szempont, hogy a katonai szövetségek szerepét az elemzés során figyelembe vegyük és következtetéseinket ennek megfelelően vonjuk le. A katonai szövetségek összesített adatainak egybevetésével reálisabb képet alkothatunk a szemben álló erőkre vonatkozóan.

A katonai szövetségek összesített adatai jelentősége mellett szükséges hangsúlyozni az egyes országok honvédelmi kiadásai összehasonlításának jelentőségét is. Mivel az összehasonlítás - a katonai szövetségek esetén - már nem történhet úgy, hogy minden ország adatait minden ország adataival egybevetjük. Ehhez meg kell választanunk azokat a csoportokat, amelyek az összehasonlítás vonatkozásában figyelembe vehetők. Így a katonai szövetségeken belül három kategóriát különböztethetünk meg: döntő szerepet játszó hatalmak, középországok és kiegészítő (vagy másodlagos szerepet játszó) országok.

A besorolást a gazdasági erőviszonyok, illetve a katonai szövetségben vállalt szerepek és egyéb ismérvek alapján végezhetjük el. A kapott csoportokat, illetve a csoportokon belüli országokat egymással összehasonlítani már reálisabb, és így az eredmények megbízhatóbb alapot adnak az elkövetkező időszakok feladatainak a meghatározására.